Pintér Tamás

Az autonómia ünnepe vagy egyszerű megerősítés? A tisztújítások hatása és megítélésük Baranya példáján (1790–1848)

Abstract: A Celebration of Autonomy or a Mere Confirmation? The Impact and Perception of County Elections through the Example of Baranya, 1790–1848. The study examines the mechanisms and political perception of county elections, or restorations of office, between 1790 and 1848 through the example of Baranya county. Its primary aim is to determine whether changes in the composition of the county office-holding body and the career paths of office-holders were shaped primarily by elections themselves or, rather, by the person of the lord lieutenant, who represented central authority.

The research applies a two-pillar methodology. The quantitative analysis compares the frequency and timing of county elections at the national level, with particular attention to the background of elections that were postponed or cancelled for political reasons. The qualitative analysis, in turn, offers an in-depth examination of fluctuation within the county office-holding body between 1790 and 1850. The methodological novelty of the study lies in the fact that personnel changes are compared not with the data from the previous county election, but with the group of officials in office on the day immediately preceding the election. This makes it possible to eliminate chronological distortions arising between electoral cycles.

One of the study's most important conclusions is that the analysis of county elections is necessary when examining the county office-holding body, but it is not sufficient in itself. Underestimating the lord lieutenant's power of appointment constitutes a methodological error, since surrogatio often produced deeper and more lasting changes in the structure of county administration than the symbolically significant acts of election themselves. The study therefore proposes a refinement of future analyses of office-holding fluctuation through a more precise definition of the baseline data used for comparison.

Keywords: county election; county; comparison; career paths; Baranya

https://doi.org/10.17048/EKKETDIKonf.24.2.2026.55

Az 1848 előtti vármegyei közgyűlések (*generalis congregatio*) egy különleges fajtája a tisztújító szék, általánosabb szóhasználattal a tisztújítás.[1] Az esemény a kortársak számára is egyfajta „*nemzeti ünnep*”,[2] a rendi identitást és az összetartozást szimbolizáló látványos szertartás volt, amelynek során a vármegyékben élő nemesek alkotmányos jogaik egyik legfontosabbikával élhettek, saját önkormányzatuk vezetői testületét választhatták meg.

Tanulmányunk az 1790 és 1848 közötti időszak tisztújításainak hatását és megítélését vizsgálja, melyhez Baranya vármegye restaurációit állítottuk példaként. A kutatás két pillérre épül: elsőként kvantitatív alapon vettük vizsgálat alá a vármegyei tisztújításokat, mely során a baranyai adatokat az országos tendenciák közé próbáltuk illeszteni. A komparatisztika révén leginkább már a szakirodalom által feltárt vármegyék adatait használtuk, kiegészítve néhány általunk felkutatott további kontrolladattal. Az összegyűjtött tisztújítások időpontjai (és gyakoriságuk arányai) mellett kiemelt hangsúlyt fektettünk az egész ország területén azonosítható tisztújítás nélküli időszakok okaira és politikai hátterére.

Az adatok feldolgozása után a kvalitatív megközelítés következett, mely során az adott tisztújítások jellege, a hivatalcserék arányai, valamint általánosságban a restaurációk tisztikarra gyakorolt fluktuációs hatásai kerültek elemzésre. E téren a kutatás kiegészült egy, az 1790–1850 közötti baranyai tisztikar tagjainak hivatalváltásait elemző részkutatással is, mely rávilág arra, vajon a baranyai tisztújítások vagy éppen egyetlen személy – a vármegye főispánja – fejtett-e ki nagyobb hatást a vizsgált korszak tisztviselőinek karrierútjára.

A rendiség utolsó évtizedeinek tisztújításai

A tisztújítások időpontjait illetően az 1723. évi LVI. törvénycikk hozott változást: a törvény értelmében a mindenkori főispán 3 évente lett volna köteles vármegyéjében tisztújítást tartani („*vagy előbb is, ha a szükség* […] *változtatást követel*”)[3], ám a gyakorlatban ezt már közvetlenül a törvény elfogadása után is „rugalmasan” kezelték a vármegyék első emberei. Lehetőségük is volt rá, hiszen a törvény megtartására gyakorlatilag semmilyen kontroll nem vonatkozott: a főispán döntésének felülbírálására a vármegyei közgyűlésnek nem volt hatásköre. Bár 1827-ben egy helytartótanácsi rendelet

[1] Latin elnevezéssel „*sedes restauratoria*”, gyakran csak „*sedes restauratio.*” A további megnevezések Soós István gyűjtésében: tisztújító közgyűlés, tiszti választás, restauráció, építőszék, tiszti építőszék, széképítés, székújítás, nemesi felülés stb. Soós 2009: 90.

[2] Palugyay II: 59.

[3] 1723. évi LVI. törvénycikk: *a főispánoknak megyéikben lakásáról s a megyék tisztujitásáról, az alispánok s más tisztviselők állásáról.*

ismételten kötelezte a főispánokat a tisztújítások törvényben előírt időpontokban való tartására, a gyakorlatban nem történt változás.[4]

Az 1790 előtti baranyai restaurációk kapcsán azt láthatjuk, hogy átlagosan 5 évente tartottak tisztújítást, míg az 1790–1848 közötti hat évtizedben „mindössze" 11 alkalommal került sor hivatalos tiszti építőszék megtartására Baranyában: 1790. április 7–9., 1794. április 28., 1803. június 13–14., 1810. szeptember 12., 1813. május 20., 1832. május 7–8., 1836. augusztus 1., 1839. május 21., 1842. szeptember 14., 1845. július 7. és 1848. január 18–19.[5]

A tisztújítások számát vizsgálva érdemes a komparatisztikához nyúlni: az egyéb, szakirodalom által vármegyékkel való összehasonlításunkból kiderül, hogy az országos viszonylathoz képest a baranyai adatok nem kirívóak, de a közép- és dél-dunántúli régióban alacsonynak számítanak. A Baranyával szomszédos Somogyban 14,[6] Bács-Bodrogban 12[7] alkalommal tartottak tisztújítást 1790–1849 között. A Dunántúl többi vármegyéi közül Zala tisztújításait ismerjük pontosan, ahol 15,[8] Veszprémben több mint 11,[9] Vasban több mint 9,[10] Győrben több mint nyolc tisztújításra került sor.[11] Fejérben megközelítőleg 13 restaurációt bonyolítottak le a vizsgált időszakban.[12]

[4] Leíró példát találunk a „főispáni" önkényre Békés vármegyében: a főispánok 1790 óta nem tartottak hivatalos restaurációt, aminek következtében 1825-ben (35 évvel a legutóbbi tisztújítás után) már a szomszédos Arad vármegye főispánja is sürgette a békési főispánt, mielőbb tegyen eleget törvényben előírt kötelezettségének. A békési főispán azonban még további három évig eltekintett ettől: Héjja 2009: 39–40.

[5] Az említett tisztújítások jelzetei a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveiben: MNL BaVL IV-1-a. 167/1790, 392/1794, 940/1803, 2146.1/2/1810, 1017/1813, 1002/1832, 1806/1836, 1751/1839, 3780/1842, 2652/1845, MNL BaVL IV-1-a. 1848. január 18–19; Baranyával kapcsolatban a szakirodalomban tévesen terjedt el az a nézet, miszerint 1825-ben is restaurált volna: Degré 1973: 125; Polgár 2004: 42.

[6] A somogyi tisztújítások: MNL SVL IV-1-b. 1/1790. máj. 4, 719/1795, 618/1800, 1480/1806, 1248/1808, 1430/1813, 2053/1817, 879/1824, 2046/1828, 2426/1833, 3087/1836, 40/1840, 1232/1843. A jelzetekért ezúton is köszönetet mondok Kovács Dániel Lászlónak, a PTE BTK tanársegédjének.

[7] A bács-bodrogi tisztújítások: Dudás 1896: 483. 489. 494. 499–500. 506–507. 509. 511. és 513–514.

[8] Molnár 2000: 79.

[9] Bizonyosan veszprémi tisztújítást tartottak: 1803. május 9., 1810. május 7., 1815. október 16., 1819. október 2., 1827. november 12., 1831., 1834. október 17., 1837., 1840. október 12., 1843. és 1847. Hudi 2001: 18. 6. jegyz., 72. 64. jegyz., és 73. 65. jegyz.; Hudi 2006: 201; Hudi 2009: 126. 518. jegyz.; Soós 2009: 92. és 142.

[10] A szakirodalom alapján a következő tisztújításokat tartották Vas vármegyében: 1790. április 14., 1816. május 28., 1824. november 9., 1828., 1832., 1835, április 27., 1838. június 16., 1842. augusztus 24. és 1845. augusztus 27. Dominkovits 1993a: 232; Tilcsik 2000: 27. és 31–32; Balogh 2014: 26.

[11] A vizsgált időszak alatt Győr vármegyében nyolc alkalommal tartottak építőszéket, melyek időpontjai: 1810. december 17., 1816. április 2., 1821. április 9., 1828. augusztus 4–5., 1832. október 15–16., 1836. augusztus 10., 1842. május 11–14. és 1845. július 22–23.: Dominkovits 1993b: 82; Dominkovits 2000: 63–72.

[12] Fejér vármegye tisztújításaival kapcsolatban ellentmondás fedezhető fel a szakirodalmakban. Károly János a millenniumi fejéri vármegyetörténetében összesen (bár a tisztújítás szó mellőzése nélkül, de) 14 olyan évet adott meg, mikor a vármegye nagy létszámban választott tisztviselőt. Ez alapján Fejér vármegye restaurált az 1790., 1794., 1802., 1806., 1813., 1816., 1828., 1832., 1836., 1840., 1843., 1845. és 1848. években. Károly 1896: 319–333. Ezzel szemben, az újabb kori szakirodalom módosította a restaurációs évek dátumait: 1790. április 13., 1794, 1801. június 3., 1805., 1813., 1816. május 14–15., 1828. augusztus 11–12., 1832., 1837. július 6., 1840. április 21., 1843. május 3. és 1845. október 28–30. Balogh 2014: 17; Vitek 2014: 251; Farkas 2000: 139; Farkas 2001: 83; Soós 2009: 92. Az 1816 és 1828 közötti időszakról a szakirodalom nem ad pontos leírást, annyi bizonyos, hogy 1822 és 1828 között bizonyosan nem tartottak restaurációt: Soós 2012: 341–342.

Ha megvizsgáljuk a további, szakirodalom által feldolgozott vármegyék tisztújításait, úgy megállapítható, hogy Pestben,[13] Csanádban[14] és Hevesben[15] 12, Nyitrában 10,[16] Csongrádban 9,[17] Békésben 7[18] építőszéket tartottak. Tolna kapcsán eddig 9 restaurációt sikerült azonosítani, ám ezen adatok még ellenőrzésre szorulnak, így a táblázatban nem tüntettük fel őket.[19]

A vizsgálat előtt ismételten hangsúlyozandó, hogy 1848-ra az 56 vármegye közül mindössze 16 (!) (tehát a korabeli vármegyék 28%-a[20]) került felsorolásra.[21] Mindezek okán úgy gondolom, ezen adatsor, jelen formájában nem alkalmas hosszú távú következtetések levonására, mindössze néhány tendencia felismeréséhez nyújthat támpontokat.

A vármegyei tisztújítások száma 1790–1849 között			
Vármegye	**Tisztújítások száma**	**Vármegye**	**Tisztújítások száma**
Zala	15	*Veszprém*	*11 +*
Somogy	14	**Baranya**	**11**
Fejér	*13*	*Nógrád*	*10 +*
Komárom	13	Nyitra	10
Heves-Külső-Szolnok	12	*Vas*	*9 +*
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	12	Csongrád	9
Csanád	12	*Győr*	*8 +*
Bács-Bodrog	12	Békés	7

1. táblázat: A vármegyei tisztújítások száma 1790–1849 között

[13] A Pest vármegyei tisztújítások: Galgóczy 1876: 53–57.

[14] A Csanád vármegyei tisztújítások dátumai:1790. május 3., *1800., 1810. november 5., 1820. május 30–31., 1823. május 12–13., 1829. április 29–30., 1832. november 23., 1836. szeptember 12., 1840. október 15., 1842. október 26., 1845. november 17. és 1848. június 14. A forrásközlést ezúton is köszönöm Deák Ádámnak.

[15] A Heves vármegyei tisztújítások: Szederkényi 1893: 318., 325., 357., 362., 378. és 388–389.

[16] Nyitra vármegye tisztújításai kapcsán Nagy Jósef: *Nyitra megye helyirása* c. munkájára hagyatkoztunk, melyben éves bontásban ismertette a vármegye legfontosabb eseményeit, s ezek között 10 alkalommal számolt be tisztújításról: 1790. május 22., 1794. május 14., 1803. március 29., 1814. július 20., 1820. szeptember 25–27., 1825. július 28., 1832. október 1., 1840. október 20., 1844. június 11. és 1847. június 22.: Nagy 1864: 52–74; Nagy József munkájában több esetben érzékelhetőek éves kihagyások, a munka kiemelt kritikával kezelendő.

[17] Sáfrány 2022: 533. és 541.

[18] Héjja 2009: 41. 138. jegyz.

[19] A szakirodalmak alapján a következő tolnai tisztújítási időpontok rekonstruálhatóak: 1792. május 1., 1818. május 5., 1827. október 22., 1830. augusztus 2., 1836. november 28., 1840. április 7., 1843. március 6. és 1845. augusztus 21. Bodnár – Gárdonyi 1918: 76. és 135–136, Braun 1978. 115, 135–136, 155, 161. és 165.

[20] A vármegyék számát illetően a vizsgált időszak okozhat eltérést. II. József 1785-ös átalakítása kapcsán például (Erdély nélkül) 44 vármegyével és 3 „szabad kerülettel" számolhatunk: Haselsteiner 1983: 39; Szántay 2014: 1171–1172. Amennyiben az 1820-as évek klasszikus 52 vármegyéjével számolunk, az elérhető feldolgozások aránya továbbra is csak az ország törvényhatóságainak 30%-ára vonatkozólag érhető el.

[21] Természetes módon, jó eséllyel vannak még olyan tisztikarkutatások vagy éppen archontológiai adatközlések, amelyek nem kerültek kezünkbe, s ezek beépítésével a lista bővíthető lenne.

Az adatsorokból szembetűnő, hogy a feldolgozott (illetve vizsgálat alá vett) vármegyék között Baranya alapvetően sem pozitív, sem negatív irányban nem tartozik a szélsőséges esetek közé. Az azonban látványos, hogy bár a tisztújítások háromévenkénti megtartását törvény írta elő, az általunk vizsgált vármegyék egyikében sem figyelhető meg az 1790 és 1850 közötti 60 évre „elvárható", 18–20 alkalmat elérő számú restauráció.

Érzékelhető, hogy a megyei adminisztráció folytonossága (vagy éppen annak másfél évszázadra való megszakadása) közel sem determinálta a későbbi folyamatokat, közvetlen hatással nem feltétlenül járt a későbbi időszak tisztújításaira: Somogy vagy éppen Baranya török megszállásának időtartama és pusztításának következményei szinte össze sem hasonlíthatóak a nyitrai eseményekkel, ez utóbbi mégis jelentősen elmarad a későbbi restaurációk számával.

A tisztújítások mennyiségének kérdése kapcsán joggal vetődhet fel a helyi nemesség „erejének", de mindenesetre létszámának kérdése: eredményeinkből úgy tűnik, ez a tényező kevésbé gyakorolt befolyást. Zala vármegyében például, ahol már az 1820-as, 1830-as években is 4500-6000 főnyi nemest regisztráltak,[22] összesen 15 alkalommal tartottak tisztújítást. Ezzel szemben Somogy, ahol a nemesség létszáma megközelítőleg ennek felét tette ki (az 1820-as években 1500, az 1830-as, 1840-es évekre 3000-3700 fő[23]), hasonló mennyiségben, 14 alkalommal restaurált.[24] Baranya, Csanád és Csongrád vármegyék (melyek hasonló számú nemességgel és történelmi háttérrel rendelkeztek,[25] mégis) rendkívül eltérő arányokat mutatnak: Baranya esetén 11, Csanád esetén 9, Csongrád kapcsán 12 tisztújítás azonosítható. Bár a megyei nemesség létszáma látszólag nem áll egyenes arányban a tisztújítások számával, az azonban mégis szembetűnő, hogy a legmagasabb nemesi arányszámokat felmutató vármegyék (Zala, Somogy, Komárom, Veszprém) mind-mind „előkelő" helyet foglalnak el az adatsorban – e téren tehát megállapítható, hogy a nemesség létszáma bizonyos mértékben befolyásoló tényezőnek számított, emellett azonban más magyarázat is van, és más „felelőst" is azonosítanunk kell.

[22] Molnár 1989: 22–23; Molnár 2003c: 388–389.

[23] Baranyai 1914: 602; Kovács 2024: 20. 17. jegyz.

[24] Győr vármegye, bár Somogyhoz hasonló értékeket mutat a nemesség számának tekintetében (Dominkovits 2000: 69–70.) tisztújításainak száma mégis rendkívül alacsony – ebben az esetben azonban valószínűleg komoly torzulást okoz, hogy a vármegye történetét és restaurációt mindeddig rendkívül hiányosan érzékeljük.

[25] Az 1840-es években Baranyában megközelítőleg 800, Csanádban 600-670, míg Csongrád kapcsán minimum 800 nemessel számolhatunk: MNL BaVL IV-1-g. 23; Sáfrány 2022: 539. 34. jegyz. és Deák 2024: 19.

Tisztújítás nélküli időszakok

A baranyai tisztújítások időpontjait vizsgálva láthatjuk, hogy az 1790 és 1813 közötti 23 év után egy 19 éves tisztújítások nélküli periódus következett. A tisztújítások halogatása – Ódor Imre szavai szerint „*az országban szinte példa nélkül álló módon*" – a Végh István főispán által elkövetett „*mulasztásos jogsértések*" legsúlyosabbja volt,[26] valójában közel sem nevezhető egyedi, kizárólag baranyai jelenségnek, az ország többi vármegyéi között számtalan példát találunk a hasonló működésre.[27]

A legnagyobb, tisztújítás nélküli működés valószínűleg Békésben érhető tetten, ahol 1790 után csak 38 év elteltével, 1828-ban került sor restaurációra.[28] Békést „követte" az érsek irányítása alatt álló Esztergom, ahol 24 évet kellett várni új tisztújítás kiírására.[29] Csongrád vármegyében 1790–1806, majd 1806–1825 között,[30] Bács-Bodrogban 1811–1825 között,[31] Heves-Külső-Szolnokban 1796–1803 és 1814–1824 között nem volt tisztújítás.[32] Győrben ennél rövidebb időszak, az 1816–1821 közötti fél évtized telt el építőszék nélkül (pedig közben a rendek jelezték erre való szándékukat), majd újabb hét év 1821 és 1828 között.[33] Borsod vármegye kapcsán kizárólag a háborús évek alatt (1793–1803, majd 1806–1815 között)[34] érzékeljük a restauráció hiányát. Baranyához hasonlóan Veszprém sem restaurált 1803 és 1810 között, majd utóbbi vármegye esetén 1820–1827 között ismét egy tisztújítások nélküli időszak következett.[35] Az 1818–1827 közötti kilenc évben sem Tolna,[36] sem Gömör és Kis-Hont[37] nem tartott építőszéket, Vas vármegye 1816–1824 között mellőzte a választásokat.[38] Ugocsa 1810. évi tisztújításán a főjegyző tette szóvá, hogy a tisztválasztás már 11 éve volt halasztva.[39]

---

[26] Ódor 2007: 251–252.

[27] Ismételten hangsúlyozni kell, hogy az ország összes vármegyéjének részletes feltárása előtt, jelen gyűjtés csak részleges lehet.

[28] Héjja 2009: 38–41; Szilágyi 2018: 38.

[29] A *Hazai ,s Külföldi Tudósítások* szerint az 1824-ben megerősített alispán *„már ezen Nemes Vgyét 24 esztendők óta, ez alatt nem lévén Tisztválasztás, különös böltsességgel, és ügyességgel kormányozta".* Hazai ,s Külföldi Tudósítások 1824. október 27, 2. félév, 34. sz. 268.

[30] Sáfrány 2022: 533.

[31] Dudás 1896: 506.

[32] Szederkényi 1893: 318, 325, 357, 362, 378. és 388–389.

[33] Dominkovits 2000: 67.

[34] Az 1793–1803 közötti kihagyásra: Magyar Kurir, 1803. december 13., 17. évf. 48. sz. Toldalék 1.

[35] Hazai ,s Külföldi Tudósítások 1820. október 21., 2. félév, 33. sz. 255. és Ua. 1827. november 24., 2. félév, 42. sz. 330; Hudi 2006: 201.

[36] Hazai ,s Külföldi Tudósítások 1827. november 14., 2. félév, 39. sz. 306; Csizmadia 1972: 47. 157. jegyz.

[37] Gömör és Kis-Hont 1827-ben úgy restaurált, hogy *„már majd tíz esztendőkre elhaladotta 'Fő Kormányozóknak [főispánoknak] gyakori változásaik miatt".* Ugyanekkor a főispáni beiktatás üdvözlőbeszédei között Abafy Miklós aljegyző a legutóbb tartott, 1818. évi tisztújításról is szólt: Hazai ,s Külföldi Tudósítások, 1827. november 24., 2. félév, 42. sz. 331; Máriássy 1827: (oldalszám nélküli).

[38] Hazai ,s Külföldi Tudósítások 1816. június 15., 1. félév, 48. sz. 378–379; Tilcsik 2000: 21.

[39] Hazai ,s Külföldi Tudósítások 1810. június 6., 2. félév, 45. sz. 360.

Fejér kapcsán megjegyzendő, hogy Károly János leírása alapján az 1822. évi eseményeket restaurációnak tarthatjuk, ennek azonban ellentmondott Soós István, mondván a főispán nem rendelte el a tisztújítást. Kutatásom során Soós István megállapítására hagyatkoztam.[40]

Tisztújítás nélküli időszakok az ország egyes vármegyéiben[41]					
Vármegye	**Időkör**	**Tisztújítás nélküli évek**	**Vármegye**	**Időkör**	**Tisztújítás nélküli évek**
Békés	1790–1828	38	Heves és Külső-Szolnok	*1796–1803* 1814–1824	*7* 10
Esztergom	1800–1824	24	Varasd	*1806–1815*	*9*
Baranya	1813–1832	19	Gömör és Kis-Hont	1818–1827	9
Csongrád	*1790–1806* 1806–1825	*16* 19	Pest-Pilis-Solt	1810–1818 1820–1829	8 9
Bács-Bodrog	1811–1825	14	Tolna	1818–1827	9
Fejér	1816–1828	12	Vas	1816–1824	8
Ugocsa	*1799–1810*	*11*	Somogy	1817–1824	7
Nógrád	1818–1828	10	Zala	*1803–1810*	7
Borsod	*1793–1803* *1806–1815*	*10* *9*	Komárom	*1799–1806* 1810–1817	*7* 7
Nyitra	*1794–1803* *1803–1814* 1825–1832	*9* *11* *7*	Veszprém	*1803–1810* 1820–1827	7 7
Csanád	*1790–1800* *1800–1810* 1810–1820	*10* *10* 10	Győr	1816–1821 1821–1828	5 7

2. táblázat: Tisztújítás nélküli időszakok az ország egyes vármegyéiben

A restaurációk meg nem tartásának okait kutatva két kategóriát különítettük el. Elsőként említendők azok az esetek, melyekben a rendek akaratával egyetértve halasztották el a tisztújításokat. Az ehhez hasonló működésre elsőként a napóleoni háborúk és a nemesi felkelések időszakát hozhatjuk példaként: érzékelhető, hogy a baranyai példa mellett Veszprémben és Zalában is hét év telt el a restaurációk között (mindhárom

[40] Károly 1896: 325. és Soós 2012: 341.

[41] Azon értékeket, melyek teljességgel a napóleoni háborúk alatti időszakra estek, dőlt betűkkel jeleztük.

vármegye 1803-ban és 1810-ben tartott építőszéket),[42] míg Varasd és Borsod vármegyékben 1806 után 1815-ben restauráltak.[43] A háborús körülmények, mint arra már utaltam korábban, még a rendek számára is elfogadható „kifogást" jelentettek ezen időszakokban, legfőképp úgy, hogy a megyei inszurgens bandériumokban gyakran a vármegyei tisztviselők is felkeltek. Hangsúlyozandó, hogy a rendek ezen engedékenysége legkésőbb 1815-ben, a háborúk végével szűnt meg.

A második kategóriába azokat az esetek sorolhatjuk, melyek a rendek akarata ellenére mentek végbe. Lévén e folyamatok kapcsán már nem hangsúlyozhatjuk az országra néző háborús veszélyeket, új válaszokat kell keresnünk. E kategória vizsgálatakor már a kortársak kapcsán sem alakult ki konszenzus, s a konkrét vita már az országgyűlésen (pontosabban az 1811-12. évi országgyűlés 37. ülésén) is tetten érhető. Alapvetően háromféle magyarázat merült fel, melyek a tisztújítások meg nem tartásának felelősségét eltérő ágensekre hárították: kizárólag a főispánokra, a főispánokra és a megyékre, valamint kizárólag a megyékre.

Abaúj vármegye követe „*valóságos sérelmet állítván abban, hogy a' Fő Ispányok tíz, 's több esztendőkig sem restaurálnak*",[44] a felelősséget kizárólag a főispánokra hárította.

A sérelem felvetésére a személynök (Majláth [I.] György, a későbbi baranyai főispán nagyapja) reagált, s (kissé talán cinikusnak nevezhető válaszában [„*Restaurátiónak Törvény által üdeje vagyon szabva, ha ezt a' Fő - Ispányok meg nem tartják, minden Vármegyéknek szabadságában áll Őfelségét arra kérni, hogy őket kényszerítse*"]) már a vármegyék felelősségét is felvette: „*Nem tsak azokban* [a főispánokban – P. T.] *kell a' hibát keresni, hanem némelly Vármegyéknek Rendjeiben is.*"[45]

A nógrádi követ már nem a főispánokat hibáztatta, hanem a tisztikarokat és a rendeket, mondván beletörődnek a *surrogatió*kba. Ha ugyanis a tisztviselők a törvényi idő letelte után önként lemondanának hivatalukról, a főispánok kénytelenek lennének új tisztújítást tartani. „*Legyünk tehát jó Hazafiak* – szólította fel a követ a rendeket – *és tartsuk meg a' Törvényt*".[46]

A főispánok felelősségét a vonatkozó szakirodalom többnyire elismeri, ám a kritikák rendszerint mérsékeltek maradtak: a kutatók több esetben egyszerűen csak ismertették a főispánok egyéb elfoglaltságaikra vonatkozó érvelését (Somogy,[47] Borsod[48]), míg Soós István szerint egyes főispánok az új szavazási rend (1819. évi votizációs rendelet) alkalmazásától, valamint annak hatásaitól félve halogatták a restaurációt.[49] Nem tagadta a főispáni felelősséget Szilágyi Adrienn sem, ám mellette a rendek felelősségét

[42] Hudi 2006: 201.
[43] Soós 2009: 93.
[44] 1811–1812. évi diárium (37. ülés), 436–437.
[45] Utalva ezzel a restaurációkon kialakult konfliktusokra. 1811–1812. évi diárium (37. ülés), 436–437.
[46] 1811–1812. évi diárium (37. ülés), 436–437; Soós 2009: 83.
[47] Somogy esetén említendő, hogy Teleki László adminisztrátor halála után másfél évig főispáni helytartó sem volt kinevezve. A somogyi problémákat részletesen tárgyalta: Polgár 2004: 42–48.
[48] Soós 2009: 93.
[49] Soós 2012: 341.

hangsúlyozta: a békési rendek gyengeségével magyarázta a tisztújítások hiányát, megjegyezve, hogy Békés majd negyven év után is csak „*felső helyről jött rendelkezés és a belső igény együttes hatásaként*" restaurált.[50] Szilágyira hivatkozva, hasonlóan a „gyenge nemességet" említette Sáfrány Tímea is a csongrádi tisztújítás nélküli időszak kapcsán.[51]

Kétségtelen, az általunk összegyűjtött leginkább kimagasló adatok olyan vármegyékhez kötődnek, melyeket hagyományosan gyenge nemességgel jellemez a szakirodalom: Békés, Baranya, Bács-Bodrog, Csanád vagy éppen Csongrád mind a török pusztás által érintett, utólag „visszatelepült" vármegye. Ezeken kívül a nagybirtok és egyházi befolyás dominanciája jellemezte Esztergomot, Baranyát, Bács-Bodrogot, illetve Hevest és Külső-Szolnokot is meg kell említeni. Mindezek mellett olyan vármegyék is szerepelnek gyűjtésünkben, melyek kapcsán az állítások már nem állják meg helyüket: Somogy, Pest, Zala, Gömör és Kis-Hont vagy éppen Komárom vármegyéket már csak a nemességük létszáma, illetve a vármegyék birtokszerkezete okán sem sorolhatjuk egy kategóriába a fentebb említett törvényhatóságokkal.[52] Ebből kifolyólag a „rendek gyengesége" nem szolgálhat indítékul a tisztújítás nélküli időszak jelenségének magyarázatára, legfeljebb annak mértékét befolyásolhatta. Megjegyzendő továbbá, hogy a rendek felelősségét sem szabad „túlbecsülnünk": Nógrád vármegye követének javaslata kapcsán említhetjük, hogy alig egy évtizeddel később a gyakorlatba is átültetésre került: 1822-ben Zala vármegye teljes tisztikara felállt, s „*egyenként csatlakoztak* […] *a másodalispán nyilatkozatához, hogy hivatalukról inkább lemondanak, semmint eszközök legyenek a törvénytelen újoncozásban*", ám a főispáni helytartó/királyi biztos egyszerűen nem fogadta el a lemondásukat.[53] Ugyancsak „naivitás" volt az alispánok halála vagy lemondása után tisztújítást várni, több esetben még ezek sem szolgáltak kellő indokul az udvar tisztújításokat halogató politikájának feladásához.

Úgy gondoljuk, árulkodó adatként szolgál, ha vizsgálatunk során megengedőbb álláspontra helyezkedünk, s eltekintünk az 1815 előtti esetek vizsgálatától: felsorolásunk „mindössze" két vármegyével csökken, mégpedig Varasddal és Zalával. Lévén a fennmaradó 20 vármegye kapcsán továbbra is érzékeljük a jelenséget, ebből kifolyólag úgy gondoljuk, ez kizárólag központi akarat nyomán alakulhatott ki. E megállapítás közel sem tekinthető újdonságnak,[54] s természetesen a kortársak tisztában voltak azzal, hogy a tisztújítások halogatása az udvar elvárásainak megfelelően történik. Aki számára ez nem lett volna világos, legkésőbb 1829-ben értesült róla, amikor Végh István maga „ismerte el", hogy a tisztújítások kérdésében „*mindenek előtt tudva lévő dolog volna, hogy*

[50] Szilágyi 2018: 38, 41. 95. jegyz.

[51] Sáfrány 2022: 534.

[52] Nógrád, Heves, Pest, Zólyom, Hont, illetve Gömör és Kis-Hont 1787-es nemességlétszámát közli: Praznovszky 1981: 129. A birtokviszonyok kapcsán a Fónagy Zoltán adattáraihoz készített összesítő térképeket használtuk: Fónagy 2013: 1534–1558.

[53] Molnár 2003: 392.

[54] Ahogy Német Béla megfogalmazta: „*határozottan látható volt, hogy a kormány ellene van a tisztújításnak, mint szabadabb mozgásnak, mint bizonyos nemű önállóságnak, melyet a despotizmus el nem tűrhet és föladata azt megsemmisíteni.*" Németh 1897: 657.

e részben kezeim kötve valának, sőt még most is kötve legyenek".[55] Az udvari elvárásoktól függetlenül, a felelősség mégis csak a főispánt illette mint a tisztújítást összehívni egyedül jogosult hivatalnokot.

Véleményünk szerint a tisztújítások nélküli időszakok okaiként kizárólag a főispánokat (helyesebben a bécsi udvar érdekérvényesítési szándékát) említhetjük. Valójában nem a rendek gyengesége vagy épp megalkuvása vezetett a tisztújítások elhalasztásához, bár kétségtelen, hogy e tényezők nagyban hozzájárultak annak intervallumához.

A tisztújítások halasztásának folyamataiban kétségtelenül a bécsi udvar érdekét és a vármegyei tisztikarok feletti kontroll átvételére alkotott elképzések egyik megvalósítási kísérletét ismerhetjük fel, melynek eszközeként a főispáni jogkör szolgált. Ebből kifolyólag a ferenci abszolutizmus ezen részét joggal hasonlíthatjuk II. József rendszeréhez:[56] céljuk mindkét esetben az engedelmes, a királyi akaratot végrehajtó tisztikarok kialakítása volt, módszereik azonban különböztek. II. József egyszerűen betiltotta a közgyűlések (s így a tisztújítások) megtartását, a tisztikar tagjait a főispán egy személyben, az alispánt az uralkodó nevezte ki. A főispánok már a tervezet elkészítése alatt is jelezték számára, hogy e döntés ellentétes a magyar alkotmánnyal, s nemcsak a királyi akarattal, de a főispánokkal szemben is komoly ellenállást és ellenszenvet fog kiváltani.[57] Ezzel szemben I. Ferenc rendszerében a főispánok a magyar jogrend egy „kiskapuját" használták ki: bár a tisztújítások meg nem tartása kétségtelenül törvénysértés, a főispáni *surrogatio* (ellentétben Ódor Imre megállapításával[58]) a megyék vezetőinek megkérdőjelezhetetlen joga volt.[59] E jog gyakorlásának egyedüli korlátja az alispáni posztok kapcsán merült fel, ám az udvar mindent megtett az akadály eltávolítására: az alispánok *surrogatió*ja törvényesítésének s a főispáni jogok közé való beemelésének kérdését országgyűlésre vitték,[60] majd a javaslat diétán való elutasítása után a főispánok 1821-ben, illetve 1827-ben immáron (tisztújítási módot szabályzó) királyi rendeletek formájában nyertek felhatalmazást. Azon vármegyék, melyek elfogadták, hogy alispánjaikat akár a főispán is kinevezheti,[61] bizonyos szinten joggal tekinthetőek megalkuvóknak. E vármegyék közé tartozott Baranya is, igaz, csak a tisztújítások nélküli időszak utolsó

[55] Németh 1897: 657.

[56] Kevésbé meglepő módon, ugyanilyen eljárás figyelhető meg az 1848 áprilisa utáni „uralomváltás" kapcsán, mely immáron éppen ellentétes irányú kormányzati nyomást helyezett előtérbe. Szemléletes példát nyújt erre a Sopron vármegyei főispán, Hunkár Antal esete, aki a vármegye tisztikarát „döntően pecsovicsként" jellemezte. Erre reagálva maga a belügyminiszter, Szemere Bertalan érdeklődött nála: miért nem gondoskodott arról, hogy a tisztikar összetétele liberálisabb nézetű hivatalnokokból álljon: Dominkovits 1999: 95.

[57] Hajdu 1982: 192.

[58] „*Az elaggottak, illetve elhunytak helyett a* ***magyar joggyakorlattól eltérően kinevezésekkel*** *[kiemelés – P. T.] töltötte be.*" Ódor 2007: 252.

[59] Bár az 1811–1812. évi diétán e kérdés is felmerült az alsótáblán, a perszonális azonnal levette: Soós 2009: 83.

[60] 1811–1812. évi diárium (37. ülés), 440; Soós 2009: 83.

[61] Ilyen esetre van példánk Békésből 1793-ban és 1812-ben: Héjja 2009: 257. és 507; Csongrádban 1822-ben: Sáfrány 2022: 541. 42. jegyz.; valamint Csanádban 1805-ben: MNL CSCSVL ML IV-3-a. 1221. és 1230/1805. A forrásközlést ezúton is köszönöm Deák Ádámnak.

három évében. A legtöbb esetben azonban még csak a rendek megalkuvására sem volt szükség: a főispánoknak elegendő volt, ha az alispánokat együttműködésre, de legalábbis semlegességre tudták bírni.[62]

Jelentős eltérés a II. József és az I. Ferenc alatti gyakorlatban, hogy míg József ellentmondást nem tűrő „agresszív" rendelkezéseket hozott, addig a ferenci abszolutizmus jóval rugalmasabbnak mutatkozott. Míg előbbi konkrét pontjaiban ellentétes volt az alkotmánnyal, addig utóbbi „mindössze" csak a fennálló alkotmány egy részének meg nem tartását kísérelte meg. Ennek első foka a főispánok megítélésében érhető tetten: míg II. József alatt a főispánok korrumpálódtak, addig az általunk vizsgált időszak alatt a főispán védekezhetett azzal, hogy ez a működés saját akarata (s a törvények) ellen való, s ha tehetné, teljesítené a rendek óhaját. Ez esetben pozitívan érinthette a főispánok megítélését, hogy a *surrogatió*khoz kikérték a rendek véleményét, illetve ajánlásait – ám végső soron úgyis maguk döntöttek a helyettesítésről.

Lényegi különbség a két kísérlet között, hogy míg az 1780-as évek eseményei az összes vármegyét egyszerre érintő problémaként jelentek meg, addig a 19. századi próbálkozás már némi időbeli eltolódással, de a vármegyékben egyénileg érvényesült. Ez egyrészről gátat szabott a megyék egységes fellépésének,[63] másrészről lehetőséget teremtett a főispánok egyéni belátásának érvényesítésére: ahol szükségét érezték, ideiglenesen egy-egy tisztújítás összehívásával (vagy a tisztikar megerősítésével[64]) csillapíthatták az ellenszenvet.

A ferenci abszolutizmus tehát tanult a korábbi rendszer sikertelen próbálkozásából, s a restaurációk betiltása helyett megelégedett azok hátráltatásával. Abban az esetben, ha a tisztújítások mellőzése nem bizonyult elegendőnek a tisztikarok átszervezéséhez, s a rendeket nem sikerült együttműködésre kötelezni, az udvar a már korábban említett módszereihez fordult: királyi biztosok vezetésével vizsgálatokat indított a tisztviselők ellen, a főispánok helyett adminisztrátorokat nevezett ki, vagy végső soron katonai erő alkalmazását eszközölte.

---

[62] Erre látunk példát Baranyában, ahol Végh István főispán partnerére talált Mihalovich József első alispánban: maga a főispán emelte ki az 1825-ös követválasztás során, hogy Mihalovichban „*nagy bizodalma van*", MNL BaVL IV-1-a. 1678/1825; Mihalovich 1790 óta próbálkozott az első alispáni hivatal megszerzésével, mire 1813-ban megnyerte a választást, ebből kifolyólag nem feltétlenül állhatott érdekében egy olyan új tisztújítás megrendezése, melyen pozíciója veszélybe kerülhetett. Mihalovich 1832. évi távozása után gyakorlatilag azonnal tiszti perbe fogták, így feltehető, hogy a rendek sem voltak megelégedve vele. Lásd Borsy 2014: 115–119.

[63] Az 1811–12. évi országgyűlési vitán elhangzott személynöki feleletből is érzékelhető, hogy ha a vármegyének problémája volt főispánjával, forduljon a királyhoz, hiszen ő az egyetlen, ki orvosolhatja bajait. Mindezek mellett, remélhetőleg nem kelti közhely benyomását, ha a vármegyék egymás közti viszonyára gróf Széchenyi István gyakran idézett (ám némileg kikarikírozott) jellemzését adjuk: „*Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lőcse a' föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a' Hanságnak vet gátat, 's több eféle öröklő országos sérelminkben látható; – ,s igy feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 picziny királyságra*." Széchenyi 1904: 48.

[64] Az 1822. évi fejéri eseményeket lásd: Soós 2012: 341.

A tisztújítások halogatásának módszere a rendekkel való kiegyezés előrehaladtával fokozatosan háttérbe szorult, s az 1825–27. évi diétához közeledve (az 1824/1825. évekre) a legtöbb vármegye már restaurált (Esztergom, Csongrád, Bács-Bodrog, Heves és Külső-Szolnok, Vas, Somogy). Amely megyékben mégis tovább húzódott volna az építőszék tartása, úgy a diéta bezárását követő években (1827/1828) választottak új tiszteket (Békés, Fejér, Nógrád, Veszprém, Győr, Tolna, Gömör és Kis-Hont). A fennmaradó törvényhatóságok közül Pest is restaurált 1829-ben. Az általunk összegyűjtött törvényhatóságok közül egyedül Baranya kapcsán érzékeljük, hogy a régtől fogva esedékes tisztújítás még az 1830. évi diéta bezárását követően sem került megrendezésre.

A tisztújítások hatása és az „eredményesség" mérésének kérdései

Ahogy arra korábban utaltunk, a tisztújítás, valamint az azok eredményeiről alkotott általános elképzelések értelmében a restauráció lényege a megyei vezetés leváltása vagy átalakítása. Ez a folyamat garantálta a vármegye számára az önkormányzati jogot, és lehetőséget adott a nemességnek, hogy éljen szabad választási privilégiumával.

A tisztújítások meghatározásának kizárólag gyakorlati alapú (azaz a leváltottak és újonnan megválasztottak arányai alapján történő) megközelítése azonban komoly problémákat rejt magában. Több olyan közgyűlésről is tudunk, melyek gyökeresen átalakították a tisztikar személyi állományát, mégsem tekinthetjük (s a kortársak sem tekintették) őket tisztújításnak. E tétel bizonyítására talán elegendő lehet, ha két baranyai példát említünk: az 1775. február 21-i közgyűlésen 12 új járási hivatalnok kinevezésére került sor, míg az 1848. május 4-én tartott közgyűlésen az aktuális hivatali gárda egyötöd része lecserélődött, s további 12 új személy kinevezésével (és hivatal létrehozásával) bővült.[65]

A jelentős változásokat hozó, ám mégsem hivatalos tisztújításnak tekinthető események mellett természetesen detektálhatók hivatalos, ám változást nem vagy csak minimális mértékben eredményező restaurációk is. A vármegye újjáéledése után eleinte Baranya (is) az évenkénti tisztújítások módszeréhez folyamodott: a vármegye török alóli felszabadulása utáni első szabályrendelete kimondta, „*hogy a Magyarország részeinek minden vármegyéjében bevett szokás szerint minden esztendőben* [úgy Baranyában is – P. T.] *történjék meg a tisztújítás*".[66] Ezek a restaurációk minden bizonnyal csekély vagy szinte semmilyen személyi változást nem okoztak, értékük azonban (mely magából az aktusból következett) nem csökkent ezáltal. „Változás nélküli" építőszékre a

[65] MNL BaVL IV.101-a. 229/1848.

[66] MNL BaVL IV-1-a. 34/1701; A statútum magyar fordítása: Mezey 2000: 222–224. Említhetjük még Békés példáját, ahol szokássá vált, hogy az aktuális tisztikar minden év végén testületileg lemondott, majd a főispán megerősítette őket addig viselt hivatalaikban. Héjja 2009: 38.

későbbiekben is találunk példákat: az 1747. évi tisztújításon mindössze két főszolgabíró „cserélt" körzetet, illetve lemondás következtében történt üresedés okán egy új esküdt megválasztására került sor,[67] a többiek megerősítést nyertek. Az 1753-ban tartott tisztújításon ugyancsak megerősítettek minden hivatalnokot addig viselt pozícióikban, ez alól mindössze két kivétel akadt: Thanyi László (aki esküdtként egyben alügyész is volt) az alügyészi poszt megszüntetésével megmaradt esküdtnek, míg Galambos Mihályt a tisztújítás előtt megüresedett esküdti pozícióra választották meg.[68] Említhetjük továbbá az 1794. évi restaurációt, mely során a tisztikar 97%-a megerősítést nyert addig viselt pozíciójában, mindössze egy új hivatalnok megválasztására került sor.[69]

Ugyancsak problematikus azon megközelítés kizárólagos használata, mely a nemesség szabad választásához köti a tisztújítást. Ódor Imre szavaival összegezve: a tisztújítást az „*önkormányzati tevékenység legfontosabb biztosítékának*" tekinthetjük, ami a „*megyék tisztviselőinek, kiemelten az alispán személyének a kiválasztásában nyilvánult meg*".[70] A megfogalmazás problematikáját jelzi, hogy a 18. században gyakorta tartottak olyan közgyűléseket Baranyában, melyeken a megüresedett hivatalokba választottak hivatalnokot, s a baranyai alispáni hivatalok is többször kerültek betöltésre tisztújításon kívül is.[71]

A tisztújítások „eredményeinek" vizsgálatára a vármegyei tisztújításokkal foglalkozó szakirodalmakban egy összehasonlításra is alkalmas, egységes módszertan kialakulását figyelhetjük meg: a tisztújítások egymáshoz viszonyításával mutatják be a „személyi változások" arányait. A megközelítésmódot használók sorát Molnár András nyitotta meg, aki Zala vármegye restaurációinak vizsgálatakor adta közre adatait.[72] A módszer felkeltette a szakma figyelmét, alig két éven belül elkészült Győr vármegye adatsora is (Dominkovits Péter jóvoltából), amely már összesítő táblázat formájában jelent meg:[73]

[67] MNL BaVL IV-1-a. 8/1747; MNL BaVL IV-6-d. 1746/47. p. 27.

[68] MNL BaVL IV-1-a. 1147/1753.

[69] Az éppen elhunyt aladószedő helyére: MNL BaVL IV-1-a. 392//1794.

[70] Ódor 1995: 21.

[71] A teljesség igénye nélkül, néhány baranyai példa: tisztújítás, illetve a főispán jelenléte nélkül választott főjegyzőt a nemesség 1698. június 3-án, de hasonló működést tapasztalunk az 1713–1718 közötti (a főispán által illegitimnek tekintett) tisztikar kapcsán is. A metódus még a 18. század végén is érzékelhető: 1790. február 25-én Pethő Imrét főjegyzővé „emelték" a rendek. MNL BaVL IV-1-a. 1/1698, 2/1790. Az alispáni hivatal surrogatiója (azaz nem a rendek által történő megválasztása) a nemesi alkotmánnyal ellentétes volt, melyet még a főispánok is elismertek. Végh István főispán 1829. évi levele még a másodalispán halálának esetén is úgy fogalmazott, hogy „*a második All-Ispányi Hivatalnak meg üresülése után a Törvénynek értelme szerént Tiszti Építőszék tartódna*". MNL BaVL IV-1-b. 1809/1829. Ettől függetlenül a gyakorlat több alkalommal is felülírta a törvényeket és szokásokat. Békésben két alkalommal is sort került alispán-surrogálásra: „*Lovász Zsigmond 1793. november 8-án helybenhagyta a rendek döntését és modo provisorio első alispánnak helyettesítette Csupor Lászlót*", illetve „*1812. október 2-án a főispán – **kinevezési jogával élve*** [! – kiemelés – P. T.] – *rendes alispánná tette meg Vidovich Györgyöt*". Héjja 2009: 257. és 507. Csongrádban 1822-ben ugyancsak első alispánt nevezett ki a főispán: Sáfrány 2022: 541. 42. jegyz. Csanádban előbb a rendek választásával, majd főispáni kinevezéssel nyerte el az első alispáni pozíciót 1805-ben Návay János: MNL CSCSVL ML IV-3-a. 1221 és 1230/1805. A forrásközlést ezúton is köszönöm Deák Ádámnak

[72] Molnár 1989: 25.

[73] Dominkovits 1991: 8.

„*Személyi változások*” az 1821–1845 között tartott tisztújításokon (Győr)						
Tisztújítás	*1821*	*1828*	*1832*	*1836*	*1842*	*1845*
„*Személyi változás*” az előző tisztújításhoz képest	24%	**84,6%**	48%	59%	62,9%	40,7%

3. táblázat: „Személyi változások” az 1821–1845 között tartott tisztújításokon (Győr)

Bár a sor egy időre megszakadt, kétséget kizáróan a komparatisztika lehetősége mozgatta Sáfrány Tímeát, amikor 2022-ben publikálta a Csongrád vármegyei tisztújítások adatait:[74]

„*Személyi változások*” az 1825–1848 között tartott tisztújításokon (Csongrád)							
Tisztújítás	*1825*	*1829*	*1835*	*1838*	*1843*	*1846*	*1848*
„*Személyi változás*” az előző tisztújításhoz képest	**100%**	31,5%	57%	52,6%	**81,8%**	**95,4%**	**91,6%**

4. táblázat: „Személyi változások” az 1825–1848 között tartott tisztújításokon (Csongrád)

A megközelítésmódhoz 2023-ban Csanád vármegye is „felzárkózott”: Deák Ádám adta közre az 1820 és 1848 közötti restaurációk változásainak arányszámait:[75]

„*Személyi változások*” az 1820–1848 között tartott tisztújításokon (Csanád)									
Tisztújítás	*1820*	*1823*	*1829*	*1832*	*1836*	*1840*	*1842*	*1845*	*1848*
„*Személyi változás*” az előző tisztújításhoz képest	52,9%	42,1%	47,4%	47,4%	65%	40,9%	**75%**	52,8%	70,8%

5. táblázat: „Személyi változások” az 1820–1848 között tartott tisztújításokon (Csanád)

[74] Sáfrány 2022: 544.
[75] Deák 2023: 89.

A további kontrolladatok közreadása, illetve az összehasonlíthatóságra való törekvés jegyében készítettük el saját, Baranyára vonatkozó adatsorunkat is, illetve a Molnár által publikált adatok alapján Zala táblázatát is:

Hivatalváltások[76] az 1825–1848 között tartott tisztújításokon (Zala)								
Tisztújítás	*1825*	*1828*	*1831*	*1834*	*1837*	*1840*	*1844*	*1847*
Hivatalváltások az előző tisztújításhoz képest	51%	58%	56%	39%	54%	61%	49%	40%

6. táblázat: Hivatalváltások az 1825–1848 között tartott tisztújításokon (Zala)

Hivatalváltások az 1832–1848 között tartott tisztújításokon (Baranya)						
Tisztújítás	*1832[77]*	*1836*	*1839*	*1842*	*1845*	*1848*
Hivatalváltások az előző tisztújításhoz képest	*97%*	45%	56%	50%	50%	67%

7. táblázat: Hivatalváltások az 1832–1848 között tartott tisztújításokon (Baranya)

Bár a tisztújítások közötti folytonosság kérdése közel sem lényegtelen, s az összehasonlítás lehetőségének megteremtésével rendkívül látványos eredményeket tud felmutatni, úgy gondolom, e megközelítés a tisztújítások értékelésére kevésbé alkalmas. Egyrészről a tisztikar jelentős része átalakulhatott a tisztújításon kívül is, másrészről a tisztújítások időpontjai komoly eltéréseket mutatnak. Példának okáért említhető Baranya és Csongrád, ahol a táblázat legnagyobb értékeit (előbbinél 97%, utóbbinál 100%) a vizsgálati korszakot kezdő tisztújítás mutatja. Bár az arányszámok kétségkívül kimagaslóak, kevésbé tűnnek meglepőnek, ha hozzátesszük, mindkét vármegye 19 évvel korábban megtartott restaurációjához viszonyítottunk.

Véleményünk szerint a tisztújítások valódi relevanciáját a hivatalváltások (vagy éppen hivatali megerősítések) jelentik. Ezek felméréséhez azonban az aktuális tisztújítás eredményeit nem a megelőző tisztújításhoz, hanem a restauráció előtti állapotokhoz kell viszonyítanunk. Ennek alátámasztására ismét baranyai példát hozhatunk: az 1790. és 1794. évi tisztújítások „tényleges egyezése" (azonos személy azonos hivatalban) 79%, azaz a négy év alatt 21%-os változásról beszélhetünk. Ezzel szemben, ha a tisztikarok személyi állományának (mindkét tisztújításon jelen lévő személyek) változását vesszük vizsgálat alá, ugyanez az arány már 85%, azaz mindössze 15%-os változást érzékelünk. Ha azonban az 1794. április 28-án tartott tisztújítást nem a négy évvel korábbi restaurációhoz, hanem az 1794. évi építőszéket közvetlenül megelőző állapotokhoz (a *sedes valedictoria* előtti állapothoz vagy a tisztújítást megelőző naphoz) viszonyítjuk, akkor

[76] A táblázatok megnevezéseiben érzékelhető eltéréseket a későbbiekben fejtjük ki.

[77] Az 1813. évi, azaz 19 évvel korábbi tisztújítás adataihoz viszonyítva.

azonnal láthatóvá válnak az 1794. évi tisztújítás eredményei: valójában az 1794. április 27-én hivatalban lévő tisztikar 97%-a megerősítette eddig viselt pozícióját a másnapi tisztújításon. Mindössze egyetlen új személyt találunk, akit egy eddig üresen álló hivatal betöltésére választatottak meg. Az említett 21%-os, illetve 15%-os változások nagy része már a tisztújítás előtt bekövetkezett, a tisztújítás mindössze „szentesítette" az aktuális állapotokat.

Ugyancsak problematikusnak tekinthető a módszer terminológiája is, mindenekelőtt annak tisztázatlansága. Bár a kategóriák elnevezése alapján alapvetésnek tűnhetnek az értékek jelentései, egy komoly problémára mégis rá kell mutatni: a győri, illetve csanádi adatok mellett nem találkozhatunk leíró magyarázatokkal, ebből kifolyólag nem egyértelmű, hogy a szerzők mit is értettek „személyi változás" címszó alatt. Ismerjük azonban Sáfrány Tímea, vagyis a csongrádi adatok értelmezését: „*1825-ben azért 100%-os a személyi változások százalékos aránya, mert 1806-ban Babarczy Imre fizetéses táblabíró volt, viszont 1825-ben alispán lett, azaz változás következett be a betöltött hivatal tekintetében*."[78] E kijelentés alapján Sáfrány „személyi változás" alatt feltüntetett értékei valójában nem az ágensek személyei között beállt változásokat szemléltetik, hanem a vizsgált hivatalokban bekövezett fluktuációt, tehát a hivatalváltásokat. Véleményünk szerint a jövőben szerencsésebb, s e félreértés elkerülését segíti, ha ezt az elnevezést használjuk, ebből kifolyólag a zalai és baranyai adatokat már „hivatalváltás" megnevezés alatt adjuk közre.[79]

Amint arra korábban utaltunk, nem feltétlenül mértékadó, ha a tisztújítást a korábbi restaurációhoz viszonyítjuk, sokkal szerencsésebb, ha az aktuális építőszéket közvetlenül megelőző állapotokat vesszük alapul. E módszert követve az alábbi értékeket kapjuk a baranyai tisztújítások kapcsán:

A baranyai tisztújítások „eredményei" 1790–1848 között												
Tisztújítás	**1790**	**1794**	**1803**	**1810**	**1813**		**1832**	**1836**	**1839**	**1842**	**1845**	**1848**
Karrierkezdő	8 fő (24%)	1 fő (3%)	4 fő (12%)	5 fő (14%)	4 fő (12%)		11 fő (31%)	6 fő (17%)	6 fő (17%)	5 fő (14%)	7 fő (20%)	10 fő (28%)
Korábban is a tisztikar tagja	26 fő (76%)	33 fő (97%)	31 fő (88%)	30 fő (86%)	31 fő (88%)		25 fő (69%)	30 fő (83%)	30 fő (83%)	31 fő (86%)	29 fő (80%)	26 fő (72%)
Hivatal megerősítése	6 fő (18%)	33 fő (97%)	24 fő (68%)	19 fő (54%)	26 fő (74%)		12 fő (33%)	20 fő (55%)	22 fő (61%)	24 fő (67%)	19 fő (53%)	13 fő (36%)
Új hivatal elnyerése	28 fő (82%)	1 fő (3%)	11 fő (32%)	16 fő (46%)	9 fő (26%)		24 fő (67%	16 fő (45%)	14 fő (39%)	12 fő (33%)	17 fő (47%)	23 fő (64%)

8. táblázat: A baranyai tisztújítások „eredményei" 1790–1848 között

[78] Sáfrány 2022: 544.

[79] Az adatok tekintetében az értékek Zala kapcsán Molnár András táblázatában szereplő *„helyénmaradt"* arányok inverzei. Molnár táblázatát lásd: Molnár 1989: 25.

Vizsgálataink kimutatták, hogy a baranyai restaurációk túlnyomó többségénél a tisztújítások alapvetően a korábban megszerzett pozíciók megerősítési („legitimációs") eszközének tekinthetőek: azon alkalmakat kivéve, melyek előtt évtizedek teltek el restauráció nélkül (1790 és 1832), valamint az országos politikai „válsággal" sújtott 1848. évi tisztújítást nem számítva, a hivatalok megerősítése minden esetben meghaladta az 50%-ot, s az általunk vizsgálat alá vett 11 alkalom során hat esetben szinte kétharmados volt a megerősített hivatalok aránya. Érzékelhető ugyanakkor, hogy bár ezen események egy lehetőséget jelentettek a karrierkezdő ágensek számára, legnagyobb mértékben mégis olyan tisztviselők tudtak pozíciókat elfoglalni (vagy hivatalukat megerősíteni), akik a tisztújítást megelőzően is már a tisztikar tagjai voltak. Ez az arány mindössze egyetlen esetben érkezett 70% alá (1832-ben, 19 évvel a korábbi tisztújítás után), az esetek túlnyomó részében a 80%-ot is meghaladta. Ez alapján kijelenthető: a baranyai tisztújítások valójában a tisztikari pozíciók újraosztásának (vagy megerősítésének) eseményei voltak, melyeken rendszerint ugyanazon, korábban is hivatalt viselt ágensek tudtak leginkább érvényesülni.

Úgy gondolom, a hivatalváltások, valamint a tisztújítások relevanciájának és relációinak mélyebb megértését szolgálhatja, ha arányaik mellé a hivatalszerzések másik módját, a főispáni *surrogatió*k mértékét is vizsgálat alá vonjuk, hiszen ezáltal teljesebb képet kaphatunk a hivatalváltások fluktuációinak okait, módjait és arányait tekintve.

A baranyai tisztviselők hivatalváltásainak módjai[80]			
Hivatalváltások 1790–1850 között (185 fő)		**Az 1790–1850 közötti tisztikarokban szolgáló személyek hivatalváltásai 1850-ig[81] (185 fő)**	
Hivatalváltás módja	**száma**	**Hivatalváltás módja**	**száma**
Összes hivatalváltás	*361*	*Összes hivatalváltás*	*415*
Karrierkezdés tisztújításon	65 **(35%)**	Karrierkezdés tisztújításon	71 **(38%)**
Új hivatal elnyerése tisztújításon	82	Új hivatal elnyerése tisztújításon	82
Összes előrelépés tisztújításon	*147 (41%)*	*Összes előrelépés tisztújításon*	*153 (37%)*
Megerősítés tisztújításon	218	Megerősítés tisztújításon	218
Áthelyezés (tisztújításon)	26	Áthelyezés (tisztújításon)	28
Tisztújításon kívüli hivatalváltás (*surrogatio és főispáni-királyi kinevezés*)	188 **(52%)**	Tisztújításon kívüli hivatalváltás (*surrogatio és főispáni-királyi kinevezés*)	234 **(56%)**

9. táblázat: A baranyai tisztviselők hivatalváltásainak módjai

[80] Lévén Majláth (III.) György vármegyei hivatalnokként működött főispáni kinevezése előtt, úgy döntöttünk, vizsgálatunk során az összes 1790–1849 közötti baranyai főispán adatait is felvesszük az adatsorok közé.

[81] Az adatsorokban az 1790 előtti hivatalváltások is szerepelnek attól függően, hogy az adott ágens viselt-e

Vizsgálatom eredményeit alapvetően két részre bonthatjuk: a táblázat első oszlopa az 1790-1850 közötti hivatalváltásokat összegzi, míg a második az ezen időszak alatt hivatalt viselt személyek teljes, 1850-et megelőző karrierjére kiterjed.

Az összesítés egyik látványos eredménye, hogy a karrierek viszonylag alacsony arányban, mindössze 35%-ban kezdődtek a tisztújításokon.[82] Mindezek alapján megállapítható, hogy a baranyai hivatalnokok túlnyomó többsége (65%-a vagy 62%-a) főispáni *surrogatio* (vagy királyi kinevezés) következtében nyerte el első hivatalát.

Ugyancsak sokatmondó adattal szolgálnak az új hivatalok elnyerésének arányai, illetve a megerősítések számainak összevetése: 1790–1850 között mindössze 82 alkalommal került sor új hivatal elnyerésére a tisztújításon, ezzel szemben 218 esetben a hivatalnokot megerősítették eddig viselt (korábbi tisztújításon vagy főispáni *surrogatióval* elnyert) hivatalában.

Bár az arányszámok tekintetében nem túl jelentős, mégis érzékelhető a tisztújításokon való áthelyezések aránya, azaz az olyan esetek, melyek során a hivatalnok eddig viselt hivatalához képest azonos beosztású (de más járáshoz tartozó) tisztséget szerzett meg: azaz nem csak horizontális, de vertikális irányú mozgásokat is érzékelhetünk.[83]

A vizsgált korszak összes előrelépésének kevesebb mint fele (41%-a) történt tisztújításon. Ezzel szemben az összes előrelépés több mint fele, 52%-a tisztújításon kívüli eseményként következett be. Kevésbé meglepő módon ezen arányok további eltolódását érzékeljük, ha a vizsgálatomat a tisztviselők „teljes karrierútjára" kiterjesztjük, azaz kibővítjük az 1790 előtti eseményekkel (56%). Mindezek alapján kijelenthető, hogy a vármegyei tisztikarok vizsgálata esetén kizárólag a tisztújításokon történt hivatalváltásokra koncentrálni nem elegendő, sőt rendkívül félrevezető lehet: maguk a főispánok kulcsfontosságú szereplőnek számítottak, kik *surrogatio*-jogkörükkel jelentős mértékben feleltek a vármegyei tiszti gárda fluktuációjának értékeiért, az előrelépésekért, valamint a karrierkezdő ágensek hivatalszerzéséért.

valamilyen vármegyei tisztséget vizsgálat korszakunk előtt. A táblázat nem tartalmazza az 1850 utáni hivatalváltásokat.

[82] A restaurációkon történt hivatalkezdések esetén azon adatokat is feltüntettük, melyek a jegyzői kar felállítására (azaz tisztújításon történt főispáni kinevezésre) vonatkoztak. Amennyiben figyelembe vesszük az 1790 előtti tisztújításokat is, úgy ezen arányokban csak minimális (3%-os) növekedést érzékelhetünk, így összesen a tisztviselők 38%-a kezdte tisztiújításon karrierjét.

[83] A főispáni *surrogatio*-kinevezések esetén rendkívül ritka volt, hogy az áthelyezésre, azonos beosztású (de más járáshoz tartozó) tisztségre vonatkozzon, ebből kifolyólag nem tüntettük fel külön kategóriaként.

Konklúzió

A restaurációk időpontjaival és mennyiségével kapcsolatban megállapítható, hogy a tisztújítások gyakoriságát nem feltétlenül az adott vármegye történelmi múltja vagy a nemesség létszáma határozta meg elsődlegesen, hanem a politikai (elsősorban udvari) akarat és a főispáni érdekérvényesítés.

A tisztújítások eredményességének vizsgálata során kimutatható, hogy a baranyai tisztújítások valójában a tisztikari pozíciók újraosztásának (vagy megerősítésének) eseményei voltak, melyeken rendszerint ugyanazon, korábban is hivatalt viselt ágensek tudtak leginkább érvényesülni. Ugyancsak a tisztújítások átértékelésének elképzelése alapján tettünk kísérletet a szakirodalmakban már megjelent tisztújítás-vizsgálatok eredményeinek árnyalására, valamint javaslatot tettünk a módszertan további finomítására is: e téren célszerűbbnek látjuk, ha a jövőbeli kutatások, amennyiben kísérletet tesznek a restaurációkon megválasztott tisztikarok fluktuációs adatainak elemzésére vagy éppen az adott tisztikar folytonosságának vizsgálatára, úgy nem a megelőző tisztújítás értékeit, hanem az adott restaurációt megelőző napon szolgáló hivatalnokgárdát használják viszonyítási alapként. Ezen megközelítés alkalmazásával lehetőség nyílik a restaurációk között eltelt eltérő évek okozta torzítások kiküszöbölésére, valamint a tisztújítások közötti hivatalváltások vizsgálatba illesztésére is.

A főispáni jog- és működéskör, valamint a tisztújítások megítélése és viszonyítása kapcsán a hivatalváltások konkrét módjai is összegyűjtésre kerültek. E téren egyértelművé vált, hogy a módszertani megközelítéstől függetlenül, az általunk vizsgált hat évtizedben azonosított hivatalváltások több mint fele tisztújításon kívül, főispáni *surrogatio*-kinevezés által történt. Ugyancsak a főispáni kinevezési jogkör vizsgálatának relevanciáját erősíti a tény, hogy az ágensek karrierkezdése nagyrészben nem a tisztújításokhoz kötődött, hanem a restaurációk közötti időszakban történt főispáni *surrogatióhoz*. A baranyai főispáni kinevezések tehát nemcsak a hivatalnokok előmenetele, de már a karrierkezdések során is kiemelkedő ágensnek bizonyultak, ebből kifolyólag mélyebb szintű vizsgálatuk mindenképp indokolt. E megállapítás némiképp igazolja azon hipotézisünket is, mely szerint a tisztújítások kizárólagos vizsgálata egyszerűen nem nyújt elegendő információt sem a karrierutak teljes körű vizsgálatához, sem pedig a korszak összetett miliőjének megértéséhez. Mindezek alapján, véleményünk szerint helytelen volna a főispáni hivatal és jogkör alulértékelése, a vizsgálatokból való kihagyása s kizárólag jelképes pozíciónak tekintése is. Hangsúlyozzuk, a vármegyei tisztikarok kutatásai során a restaurációk vizsgálata feltétlenül szükséges, azonban közel sem elégséges megközelítés, hiszen a főispánok általi *surrogatio*-kinevezések gyakran nagyobb mértékben alakították át a tisztikar összetételét, mint egyes tisztújítások.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaVL)
IV-1-a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1698–1847)
IV-1-b. Közgyűlési iratok (1708–1847)
IV-1-g. Nemesi felkelési és egyéb nemesi jellegű iratok (1725–1847)
IV-6-d. Adószedői számadások (1705–1850)
IV-101-a. Jegyzőkönyv (1848)
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár Makói Levéltára (MNL CSCSVL ML)
IV-3-a. Közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1790–1848)
Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (MNL SVL)
IV-1-b. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek

1723. évi LVI. törvénycikk: *a főispánoknak megyéikben lakásáról s a megyék tisztujitásáról, az alispánok s más tisztviselők állásáról.*
1811-1812. évi diárium: *Felséges Első Ferentz austriai tsászár, Magyar, és Cseh ország koronás királyától Pozsony szabad királyi városába 1811-dik esztendőben, kis-asszony havának 25-dik napjára rendeltetett Magyar ország gyűlésének jegyző könyve*. Pozsony

Hazai ,s Külföldi Tudósítások, 1810, 1816, 1820, 1824, 1827
Magyar Kurir, 1803

Hivatkozott irodalom

Balogh Piroska 2014: *Ephemerides Budenses, magyar nyelvű regeszták*. Dokumentáció. Kézirat. Elérhetőség: http://real.mtak.hu/17242/ – utolsó letöltés: 2023. május 12.
Baranyai Béla 1914: Somogy vármegye nemes családai. In: Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai.)* Budapest, é. n. [1914], 591–634.
Bodnár István – Gárdonyi Albert 1918: *Bezerédj István 1796–1856*. I. Budapest.
Borsy Judit 2014: Az orahoviczai és görcsönyi Mihalovich család Baranya vármegyében (1782–1860). In: Kult László – Ódor Imre (szerk.): *Rangos famíliák, jeles személyek a 18-20. századi Dél-Dunántúlon – Baranyai Történelmi Közlemények 6*. Pécs, 103–136.
Braun Sándorné 1978: Tolna vármegye és a rendi országgyűlések (1807–1847). In: K. Balogh János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII. kötet*. Szekszárd, 125–175.

Csizmadia Andor 1972: A szekszárdi prediálisok és utódaik a feudális korban. In: Puskás Attila (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből 3*. Szekszárd, 5–48.

Deák Ádám 2023: Csanád vármegye nemessége és tisztikara 1820–1848 között. *Aetas* (38.) 3. 77–92. https://doi.org/10.14232/aetas.2023.3.77-92

Deák Ádám 2024: *Csanád vármegye képviselete a reformkori országgyűléseken (1825–1848).* (PhD-disszertáció) Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

Degré Alajos 1973: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. *Fejér megyei történeti évkönyv* (7.) 121–140.

Dominkovits Péter 1991: Hivatalviselő nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában, 1816–1848. *Levéltári Szemle* (41.) 1. 3–18.

Dominkovits Péter 1993a: Vas megyei diákok a Győri Királyi Jogakadémián a XIX. század első felében. In: Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről II.* Szombathely, 229–238.

Dominkovits Péter 1993b: Egy Vas megyei tisztségviselő a XIX. század első feléből. Adatok Kisfaludy János életútjához, szempontok a vármegyei tisztikar analitikus elemzéséhez. *Vasi Szemle* (47.) 1. 81–90.

Dominkovits Péter 1999: Pályaképek. Sopron vármegyei tisztviselők 1848-ban. In: Hudi József – Tóth G. Péter (szerk.): *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Veszprém, 95–110.

Dominkovits Péter 2000: Győr vármegye tisztújításai, 1816–1845. *Comitatus* (10.) 9. 63–72.

Dudás Gyula (szerk.) 1896: Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. I. Zombor.

Farkas Gábor 2000: Fejér vármegyei történeti archontológia. In: Fitz Jenő (szerk.): *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. – Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve. 29. 1998–1999.* 137–157.

Farkas Gábor 2001: Fejér vármegyei történeti archontológia II. In: Fitz Jenő (szerk.): *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. – Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve. 30. 2000.* 77–99.

Fónagy Zoltán 2013: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*. Adattár I–II. Budapest.

Galgóczy Károly 1876: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*. I. Budapest.

Hajdu Lajos 1982: *II József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest.

Haselsteiner, Horst 1983: *Joseph II. und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus*. Bécs-Köln-Graz.

Héjja Julianna Erika 2009: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája. 1716–1848*. Gyula.

Hudi József (szerk.) 2001: *Francsics Károly visszaemlékezései*. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 3.) Pápa.

Hudi József 2006: Közigazgatás és honvédelem 1809-ben. In: Nagy-Luttenberger István (szerk.): *Pápai Múzeumi Értesítő 11.* Pápa, 199–209.
Hudi József 2009: *A veszprémi színjátszás kezdetei 1723–1879.* Veszprém.
Károly János 1896: *Fejér vármegye története 1.* Székesfehérvár.
Kovács Dániel László 2024: Somogyi tisztújítások a táguló politikai nyilvánosság és közéleti részvétel időszakából. Karrierutak a vármegyei igazgatásban, 1806–1830. In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy Megye Múltjából 53–54.* Kaposvár, 17–52.
Máriássy István 1827: *Gömör és Kishonth törv. egyesült vármegyének tiszt-választó köz gyűlése alkalmatosságával folytatott beszédek*. Rozsnyó.
Mezey Barna (szerk.) 2000: *A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény.* Budapest.
Molnár András 1989: Zala megye reformkori tisztújításai, 1819–1847. *Levéltári Szemle* (39.) 3. 18–30.
Molnár András 2000: *Zala megye archontológiája 1138–2000.* (Zalai Gyűjtemény 50.) Zalaegerszeg.
Molnár András 2003: Zala vármegye rendi ellenállása az 1820-as években. In: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szombathely, 385–400.
Nagy József 1864: *Nyitra megye helyirása*. Komárom.
Németh Béla 1897: Baranya szent-Istvántól a jelen korig. In: Várady Ferenc (szerk.): *Baranya multja és jelenje*. II. Pécs, 497–676.
Ódor Imre 1995: A „hivatali elit" Baranya vármegyében, 1711–1813. *Levéltári Szemle* (45.) 2. 21–34.
Ódor Imre 2007: Egy főispáni beiktatás „koreográfiája» a reformkori Baranyában. In: Nagy Imre Gábor (szerk.): *A Pécsi Székeskáptalan pecséthasználata (1700–1845). Baranyai történelmi közlemények 2. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, 2006-2007.* Pécs, 243–264.
Palugyay Imre II: *Megye-rendszer hajdan és most. Törvény-történet-oklevelek s egyéb rokon kútfők után előadva. II. Megyehivatalok*. Pest.
Polgár Tamás 2004: Tisztújítási statútumok és az 1824. évi tisztújítás Somogy vármegyében. In: Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári Évkönyv 34–35.* Kaposvár, 39–61.
Praznovszky Mihály 1981: A Nógrád megyei nemesség lakóviszonyai a XIX. század első felében. In: Szvircsek Ferenc (szerk.): *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 7.* Salgótarján, 123–146.
Sáfrány Tímea 2022: Tisztújítások és tisztviselői karrierutak a reformkori Csongrád vármegyében. *Századok* (156.) 531–562.
Soós István 2009: Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására" (1810–1821). *Levéltári Közlemények* (80.) 65–156.
Soós István 2012: Tiszti építőszék Vasban, 1824. – Adalékok egy vármegyei tisztújítás történetéhez. In: Bariska István – Mayer László (szerk.): *Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*. Szombathely, 339–353.

Szántay Antal 2014: II. József kerületi biztosai. *Századok* (148.) 1171–1185.
Széchenyi István 1904: Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba ,s előitélet eligazitására. In: Szily Kálmán (szerk.): *Gróf Széchenyi István munkái 1. Hitel. Világ.* Budapest.
Szederkényi Nándor 1893: *Heves vármegye története 4. Eger visszavételétől, 1687-től 1867-ig.* Eger.
Szilágyi Adrienn 2018: Egy 19. század eleji megye multipozicionális nemesi elitje. Módszertani kísérlet egy lokális nemesi elitcsoport körülhatárolására Békés megyében. In: Pap József – Tóth Árpád (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon*. (Rendi társadalom - polgári társadalom 28.) Budapest, 335–356.
Tilcsik György 2000: Tisztújítások és országgyűlési követválasztások Vas megyében a reformkorban. In: Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről 3.* (Vas megyei levéltári füzetek 9.) Szombathely, 19–38.
Vitek Gábor 2014: Fejér vármegye a történelem évszázadainak sodrában. In: Bödő István (szerk.): *Tordas. Fejér Megyei Levéltár közleményei 34.* Székesfehérvár–Tordas, 233–258.